

РОЗДІЛ 6

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

УДК 349.6

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ В УКРАЇНІ

LEGAL REGULATION OF THE RIGHTS OF CHILDREN IN NATURE PROTECTION IN UKRAINE CHILD SUPPORT

Антонюк У.В.,
к.ю.н., доцент,

завідувач кафедри трудового, екологічного,
земельного та аграрного права

*Прикарпатський юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Стаття присвячена дослідженню питання правового забезпечення екологічних прав дітей в Україні. У статті констатовано, що в Україні закладено правові основи забезпечення екологічних прав дітей. Існування інституту Уповноваженого з прав дитини в Україні в подальшому, на відповідність європейським стандартам захисту прав і охорони навколишнього середовища, повинно реформуватись у незалежну інституцію з державним статусом, яка має бути спрямована на максимальний захист прав дитини, у тому числі і екологічних.

Ключові слова: довкілля, охорона довкілля, екологічні права, права дитини, гарантії прав.

Статья посвящена исследованию вопроса правового обеспечения экологических прав детей в Украине. В статье констатируется, что в Украине заложены правовые основы обеспечения экологических прав детей. Существование института Уполномоченного по правам ребенка в Украине в дальнейшем, в соответствии с европейскими стандартами защиты прав и охраны окружающей среды, должно реформироваться в независимый институт с государственным статусом, деятельность которого должна быть направлена на максимальную защиту прав ребенка, в том числе и экологических.

Ключевые слова: окружающая среда, охрана окружающей среды, экологические права, права ребенка, гарантии прав.

The article investigates the legal provision of environmental rights of children in Ukraine. The article stated that in Ukraine, laid the legal basis for the environmental rights of children. To environmental children's rights include: the right to general and specific nature, the right to receive environmental education, right to health from the adverse state of the environment, the right of association in the community for children, youth and youth environmental organizations; the right to participate in activities to protect the environment, rational and complex use of natural resources. Environmental Rights of the Child are the possibilities (freedom) to use the natural environment as the environment. Therefore, ecological rights are related to the right to life. In addition, the specificity of the environmental rights of the child is that the basis for their implementation is objectively existing ecological system – the environment. This individual environmental rights are natural rights inherent life of a person, regardless of its legal provisions. Therefore, these children's rights are implemented as an objective necessity and does not require regulatory clearance. Of course, the list of environmental rights is not exhaustive and laws of Ukraine may be determined by other ecological rights of children. In addition, children as citizens of Ukraine and provide guaranteed protection of their environmental rights. An important guarantee of human rights protection in Ukraine is the institution of the Commissioner for Children's Rights. The main function of this institution, which was formed under the President of Ukraine, is to provide the appropriate conditions for the realization of civil, economic, environmental, social and cultural rights of children in Ukraine.

Thus, with certainty we can say that in Ukraine, laid the legal basis for the environmental rights of children. In Ukraine, a special institution that aims to promote the rights and protection of children. However, the institution Ombudsman for Children in Ukraine in the current conditions do not fully meet European standards of human rights protection, as this institution has autonomy in decision-making to ensure children's rights. Therefore, in the future, the Commissioner for children's rights in Ukraine must acquire separate and independent status as a public institution which receives supervisory powers, warning and proactive content and which will support efforts aimed at maximum protection of children's rights, including environmental ones. Actually, this is consistent with the general trends of European law, according to which civil society should ensure long-term support to children and recognize the rights of the family in the interest of the child and strengthen the family.

Key words: environment, environmental protection, environmental rights, children's rights, guarantee of rights.

Забезпечення екологічних прав та свобод людини і громадянина в Україні і світі сьогодні є одним з найважливіших питань розвитку суспільства, в якому життя і здоров'я людини, її честь, гідність, недоторканість та безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Перспективи формування правової держави і громадянського суспільства, особливо у сфері забезпечення екологічної безпеки людини, багато в чому залежать не лише від пріоритетів національної екологічної політики, стану екологічного світогляду та відповідної правосвідомості усіх ланок управління у сфері охорони довкілля, а й самих громадян, які зацікавлені у збереженні якісного, безпечного та чистого стану навколишнього природного середовища. Тому обґрунтовано актуальною є проблема забезпечення саме екологічних прав громадян усіх вікових категорій, від найстарших до наймолодших, зокрема дітей. Адже,

діти – це майбутнє держави, тому їхнє благополуччя та гармонійний розвиток у перспективі на пряму залежить від сприятливих та належних умов існування і гарантування їх прав вже в сьогодні.

Слід відмітити, що питання забезпечення екологічних прав громадян в Україні були предметом наукової полеміки видатних українських вчених, зокрема: В. І. Андрейцева, Г. І. Балюк, А. Г. Бобкової, А. П. Гетьмана, В. І. Гордєєва, І. І. Каракаша, В. В. Костицького, Н. Р. Кобецької, М. В. Краснової, С. М. Кравченко, Н. Р. Малишевої, Ю. С. Шемшученка, М. В. Шульги та інших. Що ж стосується забезпечення виключно екологічних прав дітей, то це питання залишається відкритим для наукових пошуків.

Метою статті є вивчення вітчизняного досвіду щодо механізму правового регулювання екологічних прав дітей і гарантій їх забезпечення в Україні.

Власне, для того, щоб розкрити зміст прав дітей у екологічній сфері вважаємо за необхідне проаналізувати чинне національне законодавство України, щоб відповісти на питання, хто ж є дитиною і який її правовий статус. Слід відзначити, що правовий статус дитини в Україні визначено в Конституції України [1], Законах України «Про громадянство України» [2], «Про охорону дитинства» [3], Цивільному кодексі України [4], Сімейному кодексі України [5] та цілій низці інших законів та підзаконних актів, які забезпечують розвиток дітей, встановлюють гарантії та пільги для «маленьких громадян» нашої держави. Так, відповідно до ч. 1 ст. 52 Конституції України [1] передбачено рівність дітей у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. У Законі України «Про громадянство України» [2] визначено, що дитина – це особа віком до 18 років. Це положення повною мірою відповідає Конвенції ООН про права дитини [6], яка була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 року.

Натомість, у цивільному та сімейному законодавстві України поняття особи, що не досягла 18 років, визначається через категорії «малолітня» та «неповнолітня». Відповідно до Цивільного кодексу України [4] малолітньою є особа, яка не досягла 14 років, наділена частковою дієздатністю, тобто, малолітні особи мають право вчиняти дрібні побутові правочини та здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності і не несуть відповідальність за завдану ними шкоду. Неповнолітньою є фізична особа у віці від 14 до 18 років та наділена неповною дієздатністю, тобто, окрім прав малолітньої особи, їй надане право самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами та майном, яке вона придбала за свої кошти; з 16 років влаштовуватись на роботу; самостійно здійснювати права автора творів науки, літератури, мистецтва, права на об'єкти промислової власності чи власності на інші результати своєї творчої діяльності; бути учасником та засновником юридичних осіб тощо. Аналогічні права дітей визначені і Законом України «Про охорону дитинства» [3], який прийнятий Верховною Радою України 26 квітня 2001 року на виконання Конвенції про права дитини, завданням якого є розширення соціально-правових гарантій дітей, забезпечення фізичного, інтелектуального розвитку молодого покоління, створення соціально-економічних і правових інститутів з метою захисту прав і законних інтересів дитини в Україні.

Окрім вищезгаданих прав, дитина має й інші, передбачені Законом України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» [7], Законом України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [8], Законом України «Про освіту» [9] права, а саме: з 6 до 18 років об'єднуватись у дитячі громадські організації; з 14 до 35 років об'єднуватись у молодіжні організації; звернутися за захистом своїх прав та інтересів до органу опіки та піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій, а з 14 років – безпосередньо до суду.

Що ж стосується власне екологічних прав дітей, то у галузевому екологічному законодавстві України не визначено окремо дану категорію прав по відношенню до дітей. Водночас, Конституція України [1] у ст. 51 і Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [10] у ст. 9 закріплюють екологічні права громадян загалом, незалежно від їх віку. Оскільки діти в Україні також є громадянами держави, то екологічні права поширюються і на них. Таким чином, до основних конституційних екологічних прав громадян, у тому числі дітей, можна віднести: право кожного на чисте і безпечне для життя і здоров'я навколишнє середовище; право вільного доступу до екологічної інформації; право на поширення екологічної інформації; право на відшкодування екологічної шкоди.

Водночас, аналізуючи положення Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [10], до екологічних прав дітей можна віднести: право загального і спеціального природокористування; право на отримання екологічної освіти; право на охорону здоров'я від несприятливого стану навколишнього природного середовища; право на об'єднання у громадські дитячі, юнацькі та молодіжні природоохоронні організації; право на участь у здійсненні заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального і комплексного використання природних ресурсів.

Безумовно, що перелік екологічних прав не є вичерпним і законами України можуть бути визначені й інші екологічні права дітей. Крім того, дітям як громадянам України гарантується захист і забезпечення їхніх екологічних прав. У даному контексті слід подати приклад судового захисту права дітей на екологічну позашкільну освіту у м. Мукачеві [11]. Зокрема, депутати Мукачівської міської ради вирішили оптимізувати витрати місцевого бюджету шляхом обмеження прав дітей на позашкільну освіту та прийняли рішення Мукачівської міської ради від 15 січня 2015 року № 1310 про ліквідацію МУНЦУМ – Мукачівського міського позашкільного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді. 17 лютого 2015 року позивачі – члени територіальної громади м. Мукачева та громадська організація «Народна рада Мукачівщини» за допомогою природоохоронної організації «Екологія. Право. Людина», яка готувала позов, звернулися з адміністративним позовом до Мукачівської міської ради про визнання протиправним рішення Мукачівської міської ради від 15 січня 2015 року № 1310. Після кількох місяців судових засідань 29 квітня 2015 року Мукачівський міськрайонний суд Закарпатської області виніс постанову, якою задовольнив позов повністю [11]. Таким чином суд визнав, що еколого-натуралістичний напрям позашкільної освіти посідає провідне місце у формуванні екологічної культури особистості та є прикладом інтеграції різних напрямів позашкільної освіти у діяльності загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих і профільних позашкільних навчальних закладів, що визначає пріоритетні напрямки розвитку позашкільної еколого-натуралістичної роботи.

Як цілком справедливо відзначається у юридичній літературі, екологічні права дитини являють собою можливість (свободи) користуватися природним середовищем як середовищем проживання, тому екологічні права є спорідненими з правом на життя [12, с. 51]. Крім того, специфіка екологічних прав дитини полягає у тому, що основою їх здійснення є об'єктивно існуюча екологічна система – навколишнє природне середовище. При цьому, окремі екологічні права є природними правами, невід'ємними від життєдіяльності особи, незалежно від правового закріплення. Тому такі права дитини реалізуються як об'єктивна необхідність і не потребують нормативно-правового оформлення.

Важливою гарантією захисту прав людини в Україні є існування інституту Уповноваженого з прав людини. При цьому, слід відмітити, що в Україні до 2011 року не було окремої інституції, яка б захищала виключно права дитини. Цей обов'язок покладалася на Уповноваженого з прав людини. Але у вересні 2011 року в Україні з візитом був Комісар Ради Європи з прав людини, Томас Хаммарберг, який визначив запровадження посади Уповноваженого Президента з прав дитини важливим кроком у сфері захисту прав дитини в Україні [13]. Основна функція даної інституції, яка сформована при Президентові України, полягає у забезпеченні належних умов для реалізації громадянських, економічних, екологічних, соціальних та культурних прав дітей в Україні. Уповноважений Президента України з прав дитини плідно співпрацює з Європейською мережею омбудсменів з прав дітей, European Network of Ombudspersons for Children, головою якої є Марек Міха-

ляк (Уповноважений з прав дитини Республіки Польща), який під час візиту до України схвалив рішення щодо запровадження в Україні інституту Уповноваженого з прав дитини. Водночас, стосовно удосконалення роботи із захисту прав дітей в Україні представники Ради Європи та Європейської мережі дитячих омбудсменів рекомендують Україні запровадити європейську модель Уповноваженого з прав дитини – окрему, законом передбачену компетентну і незалежну інституцію Уповноваженого з прав дитини, яка має певні імунітети під час роботи. На думку європейських експертів, саме за таких умов Уповноважений зможе справді бути незалежним і ефективно виконувати свої обов'язки із захисту прав дітей у повній мірі [13].

Крім того, варто зауважити, що у зарубіжних країнах, зокрема у Польщі, важливу роль у механізмі гарантування саме екологічних прав дітей відіграють громадські екологічні організації. Так, протягом року, з осені 2014 року у Вроцлаві (Польща) був реалізований проект в рамках Європейського Волонтеріату під назвою «Активна молодь – чисте довкілля» [14]. Основна мета проекту полягала у поширенні знань і позитивних моделей поведінки в галузі охорони навколишнього середовища серед дітей, молоді та інших мешканців Вроцлава. До основних тем, що обговорювалися з учасниками клубу, належали: історія охорони навколишнього середовища в Польщі та світі; екологічні права; юридичні інструменти захисту навколишнього середовища; участь громадськості в охороні навколишнього середовища; доступ до екологічної інформації; участь громадськості в оцінці впливу на навколишнє середовище планованих проектів. Також волонтери клубу надавали юридичні консультації громадянам у галузі охорони навколишнього середовища. У реалізації цих заходів допомагав кандидат юридичних наук, президент центру екологічного права, Ежи Ендроська. Окремий напрям роботи клубу полягав у формуванні екологічної свідомості дітей та молоді шкільного віку.

Безумовно, що і в Україні також молодь та студентство долучаються до екологічних проектів щодо охорони довкілля на регіональному рівні [13; 16; 17]. При цьому, такі заходи повинні мати на меті не лише благоустрій міст та чистоту довкілля, але й передбачати ознайомлення та обговорення зі свідомими юними громадянами основних екологічних прав, свобод, інтересів та гарантій їх захисту і забезпечення.

Окрім того, у 2016 році в Україні з нагоди Дня захисту дітей Координаційною радою молодих юристів України при Міністерстві юстиції України було проведено всеукраїнський конкурс шкільних малюнків «Мої права». WWF (Всесвітній фонд природи) в Україні підтримав конкурс, запровадивши свою номінацію в конкурсі «Мої екологічні права», адже екологічні права дітей є запорукою щасливого майбутнього для них, всіх нас та нашої країни [18].

Таким чином, з упевненістю можна констатувати, що в Україні закладено правові основи забезпечення екологічних прав дітей. Зокрема, створена спеціальна інституція, яка покликана сприяти реалізації та захисту прав дітей. Водночас, існування інституту Уповноваженого з прав дитини в Україні у сучасних умовах не повною мірою відповідає європейським стандартам захисту прав людей, оскільки даний інститут не має автономії у прийнятті рішень для гарантування прав дітей. Тому у перспективі Уповноважений з прав дитини в Україні повинен набути самостійного та незалежного статусу як державної установи, яка отримує повноваження контролюючого, застерігаючого та ініціативного змісту і яка підтримує зусилля, спрямовані на максимальний захист прав дитини, у тому числі і екологічних. Власне, це відповідає загальним тенденціям європейського права, згідно з якими громадянські суспільства повинні гарантувати дітям довготривалу підтримку і визнавати права родини в інтересах дитини і зміцнення родини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про громадянство України : Закон України від 18 січня 2001 року № 2235-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 13. – Ст. 65.
3. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.
4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
5. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 року № 2947-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21–22. – Ст. 135.
6. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року // Збірник чинних міжнародних договорів України. – 1990. – № 1. – Ст. 205.
7. Про молодіжні та дитячі громадські організації : Закон України від 01 грудня 1998 року № 281 // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 1. – Ст. 2.
8. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України від 21 листопада 1992 року № 2811-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 5. – Ст. 21.
9. Про освіту : Закон України від 23 травня 1991 року № 1060-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 34. – Ст. 451.
10. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.
11. Суд захистив право дітей на екологічну позашкільну освіту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epi.org.ua/events/1365>
12. Кудрявцева О. Класифікація та систематизація конституційних прав і свобод дитини в Україні / О. Кудрявцева // Юридична Україна. – 2014. – № 2. – С. 47–51.
13. Уповноважений Президента України з прав дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
14. Активна молодь – Чисте довкілля. Проект в рамках Європейського Волонтеріату (European Voluntary Service, EVS) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.prostir.ua/>
15. Акція «За чисте довкілля» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://izadm.gov.ua/chyste%20dovkilya.html>
16. У Нововолинську активна молодь долучилася до акції «За чисте довкілля» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://xn--b1aasidjedbb0byj.com.ua/2016/04/01/>
17. Щорічна акція «За чисте довкілля» в місті Запоріжжя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kibit.edu.ua/news/?view=1328>
18. Всесвітній конкурс шкільних малюнків «Мої права» 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://wwf.panda.org/wwf_news/?266010/My-rights